

FIETSTOCHT EELDE, WINDE, BUNNE

Jan Tuttel

Kosterij voor de kerk.

In dit stukje Drente wordt het landschap en ook het ontstaan van het bewoningspatroon, gekenmerkt door een afwisseling van laagten met beken en beekjes, en hoger liggende zandruggen. Omdat het centrale deel van Drente, het hoger gelegen Drents Plateau, niet alleen via Friesland en zuidelijk Drente zijn water afvoert via beken en riviertjes, krijgt ook Noord-Drente haar deel van het afstromende water. Een stuk of wat beken voeren Drentse water via het Groninger land af naar zee. Daardoor krijg je in de kop van Drente het beeld van vrijwel zuid-noord stromende diepjes of loopjes, waartussen de zandruggen liggen. Een soort 'uitholling overdwars' en dan herhaald. Omdat deze afstroming al in het grijs verleden een aanvang nam, bij het afstromen van het water na de Saalien-ijstijd,

liggen de huidige beken in grote stroomdalen. Enkele decennia geleden, toen de ontwatering ten dienste van de intensieve landbouw nog niet zo wild om zich heen had g&grepen, wilde het in natte tijden nog wel gebeuren dat zo'n stroomdal vol water stond. Hier en daar, zeker tussen Eelde en Peize, ligt het nivo onder nul NAP. Ook de Drentse madelanden kennen hun polders! In de eeuwen van beginnende Drentse nederzettingen, lang geleden want in de 10e en 11e eeuw bleken alle Drentse esdorpen al min of meer gevestigd te zijn, kwamen de dorpen tot stand op de hogere zandruggen. In Noord-Drente zie je dan ook meestal de oude dorpen — op een rijtje — allemaal op zo'n hogere rug liggen. De Hondsrug is de meest opvallende hiervan. In de lagere delen daartussen lag het beekje, het drassige made-

of hooiland, hier en daar wat veen en op gezette plaatsen was een soort weg die een dwarsverbinding vormde, als het tenminste niet te nat was...

Deze opbouw van het landschap geeft een heel aparte ruimtelijke werking. Mede hierdoor heeft Noord-Drente een eigen gezicht. Onze fietstocht voert ons langs en door het dal van het Eelderdiep. Een van de drie grotere beken die de kop doorsnijden.

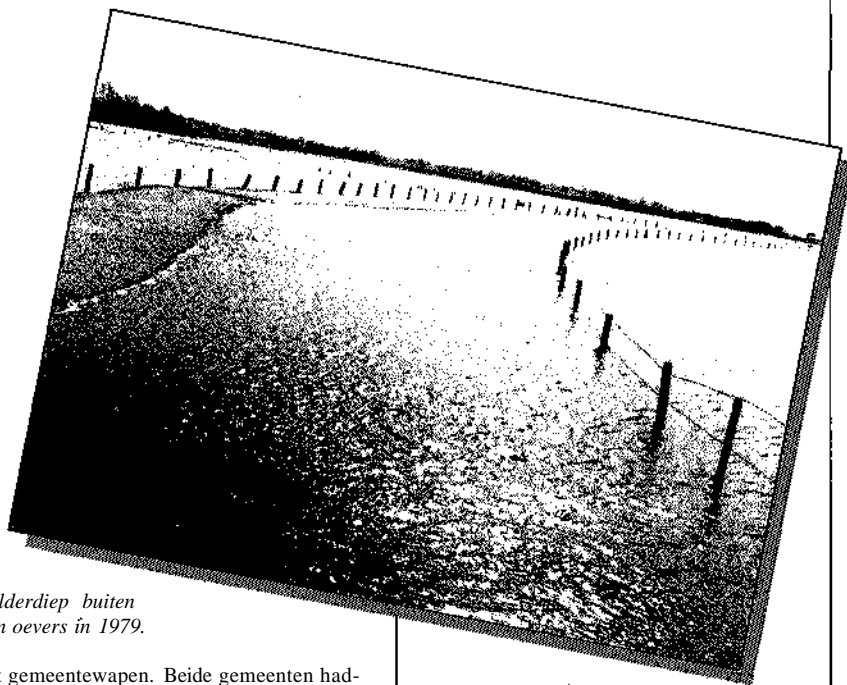
We beginnen in het dorp Eelde, bij de oude NH-Kerk. Deze wordt in 1139 al genoemd, maar de bestaande vorm dateert uit de 14e eeuw. Vraag de sleutel even bij de koster (in het Loughoes ernaast) en kijk binnen om de preekstoel uit 1621 te aanschouwen, evenals de banken uit de 17e en 18e eeuw. Er zijn

Dwarsdeelte Winde.

tevens drie herenbanken, waarin de wapens van de geslachten van Welvelde en Burmania staan. Beroemd is de kerk om zijn beschilderde houten koorplafond uit 1715. Wapenschilden van de geslachten Canter, van Welvelde en Nijsingh treffen we dan eveneens aan.

De rit gaat verder door de Kosterijweg achter de kerk om. Op de open plek, tussen de bomen voor de kerk stond ooit de eerste school van Eelde. Een klein, wat vervallen, wit huisje daarnaast draagt een jaartalanker 1804. Verder links zien we een opschrift 'Kwekerij de Hopkampen'. Het herinnert aan de hopteelt van vorige eeuwen ten dienste van de lokale brouwerijen en later voor de Groninger brouwerijen. Eelde kent ook een Brouwerssteeg. Peize heeft zelfs de hopbel in

*Eelderdiep buiten
zijn oevers in 1979.*

het gemeentewapen. Beide gemeenten hadden tot in de vorige eeuw nog hoptuinen (straatnamen: Hoppenkampsweg, de Hoppenkamp). In 1898 was de Nederlandse hopteelt al vrijwel ter ziele. Er was nog maar 52 ha in productie, waarvan 48 ha in Brabant lag. Drente had slechts 0,7 ha. Import van betere kwaliteiten en goedkopere hop verdrong deze tak van tuinbouw. Tegenwoordig is het brouwproces vooral ingesteld op toevoeging van hopextracten.

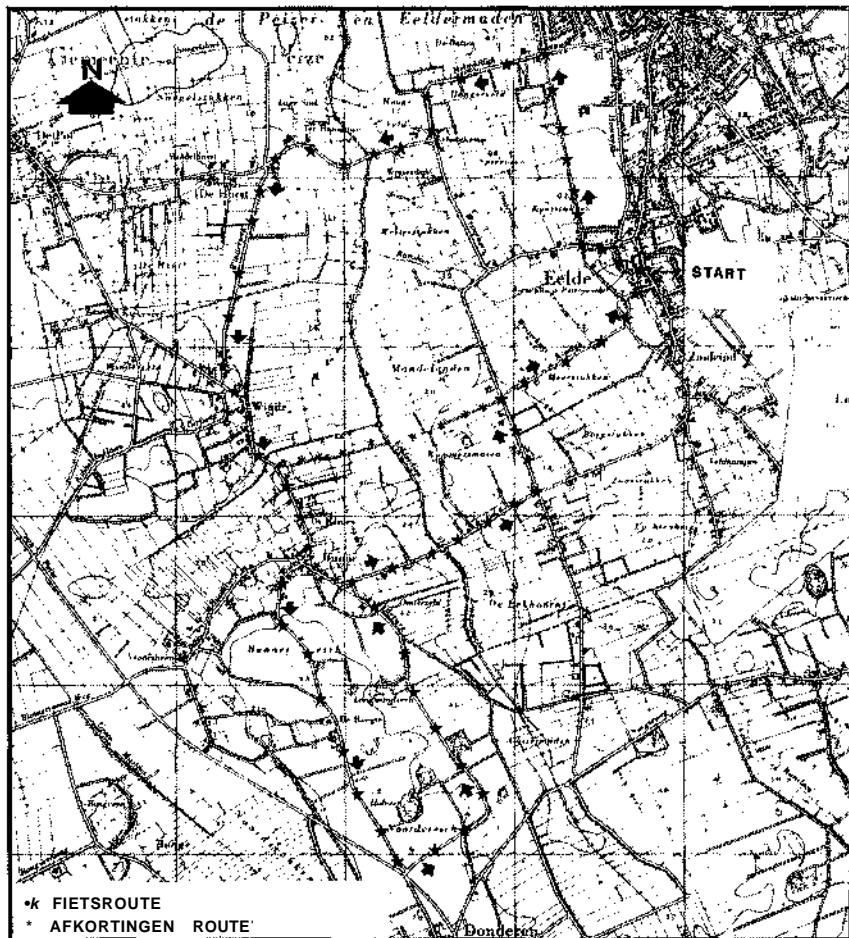
De oude hopkampen bleven echter wel als tuindersgrond in gebruik, al is dit eveneens een aflopende zaak.

Na de Kosterijweg, op het kruispunt links even de Westerhorn in en dan meteen de eerste weg rechts op (Kooiweg). Direct daarop bij de splitsing links aanhouden. U rijdt dan op de Verdiweg. De school (de Kooi, naar de hier vroeger gelegen eendekooi in het drassige land) voorbij en links ziet u

open land en rechts de nieuwe wijken van Eelde-Paterswolde. Het open land is in feite weer een klein dalletje, waarin het Oosterloopje stroomt. Dit watertje komt verderop in het Eelderdiep uit. Het kleine hoogteverschil van ca. 3 meter is hier toch in ruimtelijke zin te ervaren.

We rijden door op dezelfde weg, die overigens van Verdiweg, Vermeerweg en aan het eind Zonnebloemweg wordt. Daar bij de voorrangskruising linksaf, richting Peize, de Helmerdijk op. Ooit was dit een zandweg, die een 'dwarsverbinding' door het dal was tussen Eelde en Peize. Aan die weg stond één boerderijtje, op het hoogste stuk, en daar woonde Heimer Zweers. Zulke wegen, iets hoger liggend, en door het drassige land voerend — vaak uitvalswegen ook — heten in Drente en omstreken een 'dijk'. Deze weg is omzoomd door hoog geboomte, eiken

door vrijwilligers van de IVN-afd. Eelde/ Paterswolde. Kortgeleden is de te ver doorgeschoten ratelpopulier weer afgezet. De wallen naast de weg zijn begroeid met struiken als braam, lijsterbes en kamperfoelie, terwijl af en toe vlier, meidoorn en els de boswal compleet maken. In de bermen en langs de slootkant groeit de vegetatie van stikstofrijke gronden met fluitekruid, grote boterbloem, gevolgd door de roze dagkoeksbloem, soms robertskruid en natuurlijk zevenblad en grote brandnetel. Op de open plekken in de begroeiing is een doorkijkje in noordelijke richting mogelijk over het veengebied in het stroomdal, dat de Eelder- en Peizermaden omvat.

De Helmerdijk stort zich in een linkerbocht. Te snel verkeer dat niet kan meekomen wordt hier gestuit door betonnen paaltjes of bomen. Na deze bocht wordt de berm verrijkt door wilgeroosje, vogelwikke en bereklauw.

Op de T-kruising gaat de tocht rechtsaf, nog steeds richting Peize. Het laatste stukje Eelder grondgebied is een eikenlaan, herkenbaar aan het nalatige onderhoud. Op het gebied van de gemeenten Peize en Vries, waar we ook door komen, zien we regelmatig boomonderhoud en behandelde boomwonden, in tegenstelling tot de gemeente Eelde. Waar de weg een bocht begint, bij de duiker over het Eelderdiep, stappen we af en kijken rond. We zitten in het dal. Het Eelderdiepje is een klein, traagstromend beekje, ontdaan van zijn slingeringen in het vroeger venige gebied. Naar het noorden (rechts van de weg) reikt de blik tot voorbij de stad Groningen. Slechts de suikerfabriek en nog wat fraais van Hoogkerk stuit het verdere uitzicht. In een ver verleden reikte de invloed van de aan eb en vloed onderhevige zeearm het Reitdiep (tot 1877, toen de dijk met sluisen bij Zout-

vooral, met een weelderige ondergroei. Hier en daar zijn eiken volgehangen met klimop of kamperfoelie. Rechts is een wal met krom uitgegroeide knoteiken. Links, het weiland

in, liggen houtwallen, die gespaard blijven en ingepast worden in de nieuwe uitbreiding van Paterswolde. Ze zijn een jaar of wat terug afgezet en onderhouden

kamp gereed kwam) tot hier in Drente. Het stroomdal stond vol water, ook al omdat de afvoer stagneerde naar zee en het water van daar kwam opzetten!

In het voorjaar van 1979, na een snelle dooi van een fors pak sneeuw, leek het hier wat op die oude tijden.

In het weidse landschap, een veengebied, kronkelde vroeger het Eelderdiep. Nu de beek rechtgetrokken is, zijn die oude kronkels nog aanwezig als gemeentegrens. Niet dat men even na de Middeleeuwen enige drukte maakte over de precieze grens in het soppige, met russen en gageel begroeide veengebied. 'Ergens' lag een grens, maar zolang daar niemand wat te zoeken had, gaf dat geen problemen. Deze kwamen aan het eind van de 14e eeuw, toen het huis Ter Hansau-

we aan het vervenen sloeg, en het ontginnen. Uiteindelijk werd de grens langs de toenmalige beekloop gelegd. Het is nu nog gemeentegrens tussen Eelde en Peize.

Dat Huis Ter Hansauwe ligt er nog: de karakteristieke oude boerderij even verder rechts in de bocht van de weg. Na het geslacht Ter Hansauwe hebben er de Ripperda's gewoond, een niet onbekende familie uit de vaderlandse historie. Het gebouw ligt op een iets hoger stuk temidden van het lage weiland. In de zomer hebben de sloten hier een rijke 'wilde-plantengroei': moerasspirea, dat met zijn witte pluimen goed harmonieert met de purperen kattaestaart, de roze, grote valeriaan en de gele wederik.

Met wat geluk ziet U hier in de buurt ook een buizerd vliegen. En natuurlijk kan een reiger langs het diepje of de sloot staan. Ze broeden vlakbij in het landgoed De Braak te Paters-

wolde, eigendom van Natuurmonumenten. We gaan verder. Mocht U in het voorjaar nog eens komen, dan blijken op het hogere stuk in de bocht, links en rechts in de berm, bosanemonen te groeien!

Let nog wel even op het fraaie oude, wat laag in het landschap gedrukte, complex Ter Hansauwe, met zijn rieten dak en rode dakpannen. Op de grote schuur vooraan staan jaartalankers uit 1831.

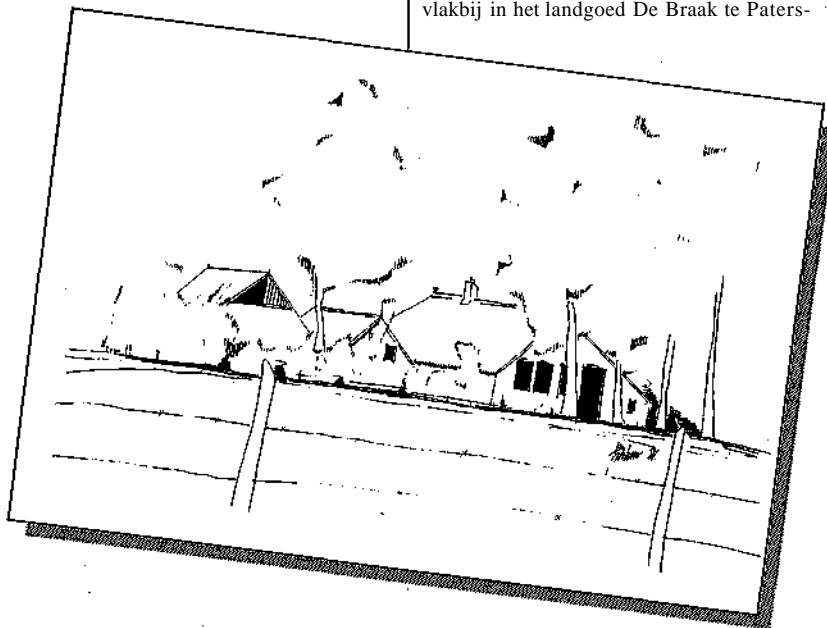
Op de kruising slaan we linksaf de Winderweg, richting Winde in. In die hoek vinden we een Groninger type boerderij. Deze weg is aangekleed door ingeplante houtsingels, die nu een aardige omvang bereikt hebben. De gevarieerde begroeiing bestaat oa. uit lijsterbes, inlandse eik, berk, sporkenhout, meidoorn, hazelaar en els. Braam en framboos zitten overal tussenin. Door de rijkdom aan bessen komen er meer vogelsoorten voor dan je zou verwachten. In het voorjaar hoor je bijvoorbeeld ook de fitis en de spotvogel. We passeren een nieuwe boerderij, Veldstukken geheten, waar in de omringende houtsingel de ondergroei nog wordt doodgespoten.

Even verderop groeit in de berm, onder de eiken en berken, wat hengel. In de kant bij de sloot valt de gele rolklaver op.

Winde

De weg verandert van naam en wordt Horstemerweg. Er komen wat meer boerderijen (ook weer een kersverse!), we naderen het dorp Winde. Op de T-kruising linksaf, de Peizerweg op, al laten we de richting Peize nu achter ons.

Winde is een klein dorp, van een paar boerderijen. Wèl met een geheel Drents karakter, dat ondermeer blijkt uit de straatnamen (Turfweg, Oude Schapendrift, de Drift, de Steeg) en de typen boerderijen. Hier zien we

voor het eerst de boerderijen met een zijbaander voor de dwarsdeel. In Eelde en Paterswolde komen deze zo goed als niet voor. Ook Winde is op een hogere zandopduiking gebouwd. De esgronden liggen ongeveer 4 meter hoger dan de lagere madelanden in het dal van het Eelderdiep. Over het dal heen kunnen we naar Eelde-Paterswolde kijken. Als we even in Winde rondkijken, zien we aan de Oude Schapendrift een boerderij met een jaartal 1808. Ook weer een rieten dak met een typische wat gebogen noklijn en een dwarsbaander. Een voorhuis is aangebouwd. Doorfietsend in zuidelijke richting, naar Bunne toe, passeren we een geheel 'on-Drentse' boerderij uit 1914 en pal daarnaast — naast de zijweg De Steeg die naar de esgronden voert — een fraaie houten schuur.

Zo'n soort bouwen ze niet meer...

De klinkerweg voert ons Winde uit. Bij een bocht in de weg komen we over een watertje, een zijtak van het Eelderdiep nu, en vroeger (bij een andere loop) een vaarwater-tje, dat aardig gestoffeerd wordt door gele plompen.

Verderop weer een geheel nieuwe boerderij, de derde al op onze rit. En — als een zake-lijk gebouw zonder kraak — maak en ook overal zowat hetzelfde.

Bunne

Linksaf gaat een fietspad naar Eelde, dwars door het stroomdal. En afkorting van de route is hier mogelijk. Onderweg passeert U een dwarsloot van het diepje, met een bonte begroeiing, passend bij een veensloot. Bij de Koedijk naar Eelde pikt de grote route deze afkorting weer op.

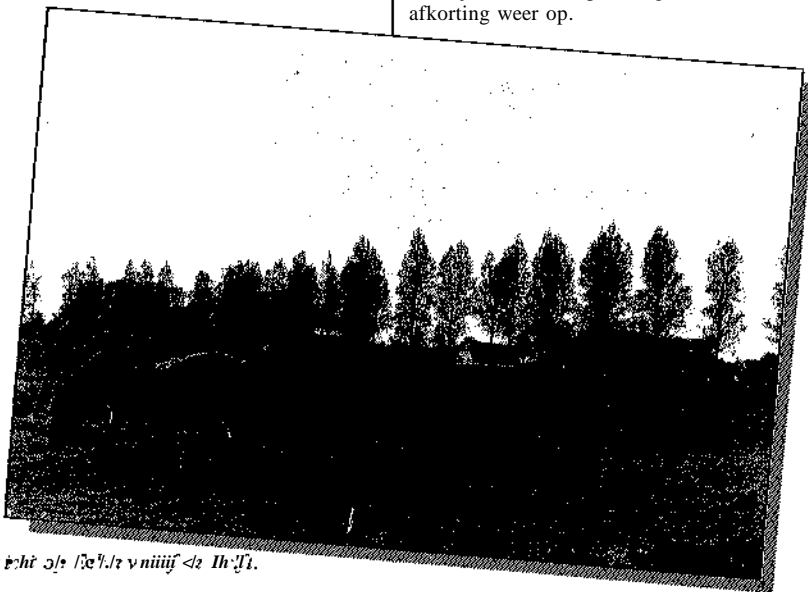

We fietsen door naar Bunne over de klinkerweg. Links vinden we een oud tolhuisje, huisnummer 12. Het uiterlijk is wat verwaarloosd. Dit tolhuisje tussen Bunne en Winde is niet het mooiste voorbeeld, er is teveel veranderd.

In Bunne komen we uit op een viersprong, bij de voormalige melkfabriek. De grote pijp is in 1980 gesloopt. Aan de gevel zit nog een oude PTT-bus van gietijzer, compleet met het rijkswapen en de term: Administratie der posterijen.

In nog niet eens zo lang vervlogen tijden, werd elk Drents dorp gekenmerkt door een silhouet, waarin opvielen het hoge geboomte, een kerktoeren, een windmolen en de schoorsteen van de melkfabriek ('botterfabriek¹'). Inmiddels is het een na het ander verdwenen. Nieuw in het beeld zijn soms flats (Paterswolde!) al of niet bejaardenflats, en silo's.

Bunne is een dorpje, wéér op een zandrug, waar Donderen ook ligt, behorend tot de

Gez. h. 2/3 1/2 1/3 1/4 1/5 1/6 1/7 1/8 1/9 1/10 1/11 1/12 1/13 1/14 1/15 1/16 1/17 1/18 1/19 1/20 1/21 1/22 1/23 1/24 1/25 1/26 1/27 1/28 1/29 1/30 1/31 1/32 1/33 1/34 1/35 1/36 1/37 1/38 1/39 1/40 1/41 1/42 1/43 1/44 1/45 1/46 1/47 1/48 1/49 1/50 1/51 1/52 1/53 1/54 1/55 1/56 1/57 1/58 1/59 1/60 1/61 1/62 1/63 1/64 1/65 1/66 1/67 1/68 1/69 1/70 1/71 1/72 1/73 1/74 1/75 1/76 1/77 1/78 1/79 1/80 1/81 1/82 1/83 1/84 1/85 1/86 1/87 1/88 1/89 1/90 1/91 1/92 1/93 1/94 1/95 1/96 1/97 1/98 1/99 1/100

Oud gemeentehuis Eelde.

gemeente Vries. De essen van Bunne, sluiten (nu) aan op de gronden van Donderen.

Op de viersprong kunnen we weer een binnendoorweg kiezen, terug naar Eelde, leuker én afwisselender, is een stukje fietsen over de weg boven over, en vervolgens langs de Bunnere en de Noordes van Donderen.

In dat geval steken we de viersprong over, richting Donderen. De es ligt ongeveer 5 meter hoger dan het land even voor Bunne, waar we vandaan kwamen. Na het café, links, is een Drentse boerderij te zien met een achterbaander en een aangebouwde schuur. Een andere typisch Drentse vorm, die in Bunne en Donderen begint voor te komen. Verder noordelijk zagen we ze op onze tocht nog niet. Let hier ook even op de dikke rozetten van muurankers. De boerderij met huisnummer 7, draagt hei jaartal 1859.

Op de klinkerweg, hoog over de esgronden rijdend, komen we na een rijtje lindebomen terecht in een eikenlaan, midden tussen de akkers op de es. Af en toe staat een forse

berk tussen de eiken, maar alle bomen zijn zwaar begroeid met korstmossen. Een teken dat de lucht hier nog een hoge graad van zuiverheid bezit.

Op de es, links, zien we stukje bos. Deze liggen rondom enkele lagere stukken, waarin vennetjes liggen. Kleine, uitgespaarde reservaatjes, die echter al lang geen schoon water meer hebben. Meststoffen en ander goed zorgen voor vervuiling van het water, zoals de begroeiing met tandzaad uitwijst.

Onderweg fietsen we een boerderij voorbij met de kenmerkende naam De Hoogte. Het uitzicht over de akkers met mais, aardappels, rogge of gerst is heel anders dan het weidse uitzicht over de weidegronden in de madelanden van het beekdal.

Voor de klinkerweg rechtsaf een brede asfaltweg opgaat, gaan we linksaf een smalle asfaltweg in, het Paasveen. Donderen laten we even vóór ons, rechts liggen.

De Paasveenweg voert met een bocht om de

Noorderes van Donderen terug naar de weg van Bunne naar Eelde. Kleine stukjes veen liggen rechts van de weg. In de zandberm van de weg groeit hier en daar wat struikhei.

Opeens schittert er wat blauws tussen het gras en de plukken hei. Er bloeien beschermde grasklokjes en wat zandblauwtjes en verderop ook het gele tormentil. Nog wat verderop zien we een halfparasiet, de grote ratelaar; die met zijn wortels voedingsstoffen uit graswortels peurt.

Lager, naar de bermsloot toe, groeit rolklaver en af en toe wederik. In de houtsingel rechts naast de weg scharrelt allerhande vogelspul. Met wat geluk kunt U goudvinken tegenkomen. Fiets U de route op een late zomeravond, dan kunnen reeën Uw pad kruisen of de nieuwsgierige, doch aardige jachtopziener.

In de maand augustus valt onderweg nog een aardige mondvol bramen te verzamelen.

Boerderij min (U) Diift.

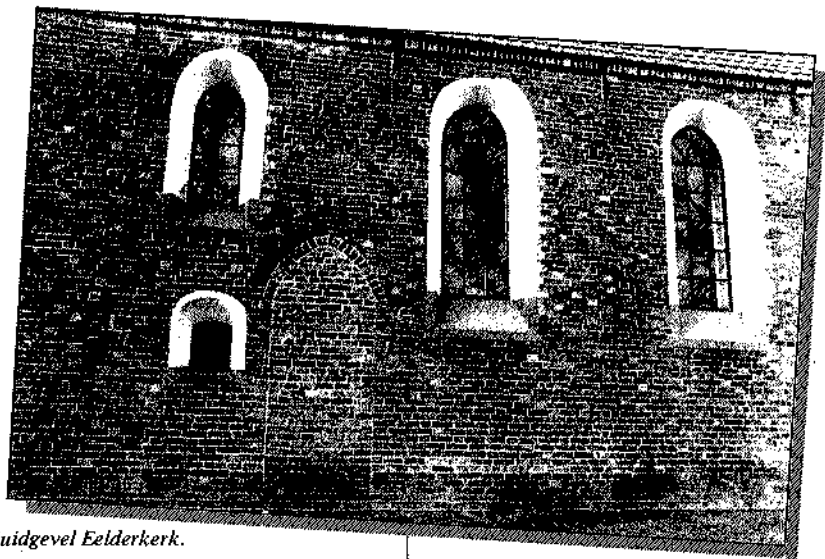
Vliegveld Eekle

Terwijl we verder gaan knorren over ons hoofd de vliegtuigjes van de Rijksluchtvaart-school, die een landing op baan 24 op vliegveld Eelde inzetten. De geluidshinder valt mee. Voor de met de straalmotoren aangedreven lestoestellen zijn indertijd de meest geluidarme 'Citation-jets' aangeschaft.

De Paasveenweg komt uit op de weg, die ons weer over het Eelderdiep naar Eelders grondgebied brengt. We slaan rechtsaf de Eelderweg op, een door wilgen omzoomde klinkerweg. Over het Eelderdiep wordt de naam Bunnerweg en verschijnt rechts van de weg een nogal rauw geknotte elzensingel. Hier kunt U weer uitkijken naar rondcirkelende buizerds.

Eelde

Aan het eind, op een onoverzichtelijk soort viersprong, gaan we linksaf naar Eelde, de Mandelandenweg in. Deze straatnaam herinnert aan de Friese invloed, die met het ontstaan van Eelde verwant is. De naam Eelde is een dubbele waternaam, Ee-lede, waarin een Friese kolonistontongval zit. Een Drent noemt een beekje geen Ee, maar A. De namen van waterwegen, moerassige plaatsen of andere nattigheden afkomstig, komen vaker in Noord-Drenthe voor. Ook Bunne en Peize ontleen hun naam aan deze zaken. Door de buurtbebouwing van boerderijen en boerderijtjes rijden we verder tot bij de ANWB-paddestoel. Van links komt het fietspad, dat na Winde als afkorting gepresenteerd is. We gaan rechtsaf, de Koedijk in, een klinkerweg tussen ruisende populieren. Aan weerszijden van de weg zien we borden met IVN-Vogelbroedreservaat. In dit gebied, een klein dal weer, waarin het Wester- en Oosterloopje stromen, broeden Kievieten, grutto's, eenden en enkele tureluur.

Zuidgevel Eelderkerk.

Behalve populieren zien we een enkele oude eik op het hogere stuk en de essen en wilgen in het lagere deel. De laatste twee boomsoorten zijn karakteristiek voor deze gronden. Waar de Koedijk (let op de naam) uitkomt op de Drift, slaan we linksaf. Vanaf die hoek hebben we een aardig gezicht op Eelde. Helaas zijn er plannen om in die hoek een industriegebied te vestigen, zodat het dorp een gaaf landschappelijk stukje verliest. In de sloot links groeit egelskop. Hier is 's zomers aan de rondscherende zwaluwen te merken, dat de bebouwde kom zo begint. In de boerderijen aan de Drift, nog een herkenbaar gedeelte van Eelde als Drents boerendorp, nestelen zowel huis- als boerenzwaluwen. Het weggetje maakt een bocht en meteen daarop gaan we rechts op de splitsing. We volgen de Drift en merken dat de weg iets klimt. Vanuit het stroomdalletje met de beide loopjes, komen we weer op de zandrug, waar de kern van Eelde opgebouwd is. Het verschil is slechts enkele meters en het gaat geleidelijk.

Links ligt — na een tuindersbedrijf — een oude boerderij van het soort dat in Noord-Drenthe veel voorkomt. Een groot bedrijfs-gedeelte met aangebouwd voorhuis. Naast dat voorhuis is de baanderdeur, zodat de boerderij een langdeel heeft, pal naast een

zijmuur. Aan de achterzijde is dat goed te zien: de deeldeur aan een uiteinde en enkele kleinere deuren er naast. Wel een rieten dak en een driehoekig oelebord met invliegaten, die vele vormen kunnen hebben. Dit type boerderij is een soort overgangstype, waarin zowel Friese als Groninger invloeden zitten. Natuurlijk ontbreekt het stookhok niet. Als het goed is (en hier is dat zo) is er een kleine hoogstamboomgaard in de hof, en staan er lindebomen bij het woongedeelte. Vroeger waren leilinden gewild als zonnewering. Bij veel oude boerenerven kunsat U nog resten van dit gebruik zien. Verder is het een goede boom voor bijen, en in d'Olde Lantschap is en was dat ook niet onbelangrijk. Om de hoek van die boerderij gaan we linksaf het tegelpaadje in, het 'kerkepaadje'. Het voert langs de tuin van de pastorie, waar in het voorjaar allerlei stinzeplanten bloeien (wo. de bosgeelster en bosanemoon). We komen dan uit bij het beginpunt, de NH-Kerk van Eelde.

Afhankelijk van de pauze's onderweg, heeft U nu ongeveer 1-1 1/2 uur gefietst.

Jan Tuttel is in 1965 in Eelde komen wonen en werken. Sinds 1-1-1981 is hij konsulent natuur- en milieuedukatie in Drenthe.